

УДК 94 (498/7) : 930.253

**БЕССАРАБСЬКЕ ДВОРЯНСЬКЕ ДЕПУТАТСЬКЕ ЗІБРАННЯ:
ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)**

кандидат історичних наук, Башли М.І.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна, м. Ізмаїл

Дослідження діяльності Бессарабського дворянського зібрання базується на широкій джерельній базі, основою якої є різноманітні архівні й опубліковані матеріали. Основний комплекс архівних джерел складають матеріали, що зберігаються в архівах України та сусідніх держав (Молдова, Росія). Окрему групу опублікованих джерел складають законодавчі акти Російської імперії кінця XVIII – початку XIX століття, які відображали зміни у ставленні до дворянської корпоративної організації Бессарабської губернії. Цінне джерелознавче значення мають різноманітні за змістом і формою довідники, звітно-статистичні збірники із відомостями загальноросійської та регіональної статистики, що містять чисельні показники складу станової дворянської установи Бессарабської губернії.

Метою дослідження є висвітлення джерел до вивчення діяльності Бессарабського дворянського депутатського зібрання.

Ключові слова: законодавчі акти, архівні матеріали, протоколи, журнали, довідник.

Башлы М.И. Бессарабское дворянское депутатское собрание: источниковая база исследования (XIX – начало XX ст.) / Измаильский государственный гуманитарный университет, Украина, Измаил

Исследование деятельности Бессарабского дворянского собрания базируется на широкой источниковой базе, основой

которой являются разнообразные архивные и опубликованные материалы. Основной комплекс архивных источников составляют материалы, хранящиеся в архивах Украины и соседних государств (Молдова, Россия). Отдельную группу опубликованных источников составляют законодательные акты Российской империи конца XVIII - начала XX века, которые отражали изменения в отношении к дворянской корпоративной организации Бессарабской губернии. Ценное источниковедческое значение имеют разнообразные по содержанию и форме справочники, отчетно-статистические сборники со сведениями общероссийской и региональной статистики, содержащих многочисленные показатели состава сословного дворянского учреждения Бессарабской губернии.

Целью исследования является освещение источников к изучению деятельности Бессарабского дворянского депутатского собрания.

Ключевые слова: законодательные акты, архивные материалы, протоколы, журналы, справочник.

Bashly M.I. Bessarabian nobility deputy assembly: the sources of research base (XIX – early XX century.) / Izmail State University for Humanities, Ukraine, Izmail

A study activity of the Bessarabian nobility deputy assembly is based on a broader source base, the basis of which is variety archival and published materials. The main complex of archival sources makes up the materials stored in the archives of Ukraine and neighboring countries (Moldova, Russia). A separate group of published sources constitute acts of the Russian Empire the late XVIII – early XX century, which reflect changes in relation to a noble corporate organization Bessarabia. Valuable source-value had varied in content and form directory, reporting and

statistical materials with details regional statistics, containing numerous indicators of the composition noble institutions Bessarabia.

The aim this research is to explore sources for study activity Bessarabian nobility deputy assembly.

Keywords: legislative acts, archival materials, reports, journals, reference.

Вступ. Реконструкція історії дворянських установ Російської імперії, зокрема й Бессарабського дворянського депутатського зібрання, можливе лише за умови копіткої евристичної роботи з джерельною базою, яка є досить об'ємною та репрезентативною: законодавчі акти, архівні документи, збірки різноманітної статистичної інформації, надруковані збірки документів і матеріалів, звітна документація, періодичні видання, спогади сучасників. Вивчення всіх груп джерел дозволить розкрити історію становлення та особливості функціонування, сфери діяльності зібрання, дослідити діловодство установи та офіційне документоване спілкування з органами влади.

Аналіз останніх досліджень. Серед сучасних українських істориків вивченням джерел з історії дворянства, в тому числі дворянських корпоративних організацій займаються Казначеева Л.М. [5], Привалко Т.В. [24], Сурева Н. В. [26], Циганенко Л.Ф. [27], Шандра В.С. [28] та інші дослідники, які на сторінках своїх праць аналізують джерела з історії дворянських інституцій. Однак, на жаль, питання джерельної бази Бессарабського дворянського депутатського зібрання досі залишається поза увагою українських істориків.

Метою публікації є висвітлення та характеристика джерел до вивчення діяльності Бессарабського дворянського депутатського зібрання.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль у дослідженні історії Бессарабського дворянського депутатського зібрання становлять архівні матеріали, які перебувають на державному зберіганні у фондах Національного архіву Республіки Молдова (НАРМ), Російського державного історичного архіву (РДІА), Державного архіву Одеської області (ДАОО) та Комунальної установи Ізмаїльський архів (колишній відділ Одеського обласного державного архіву).

Протягом ХІХ – початку ХХ ст. землі Південної Бессарабії (на сучасному етапі невід'ємна частина території незалежної Української держави) входили до складу Бессарабської губернії, столиця якої (і відповідно всі губернські органи управління) знаходилась в м. Кишинів. Тому цілком доречним і необхідним стало спочатку знайомство з фондами Національного архіву Республіки Молдова (НАРМ).

Найбільш цінними є архівні документи фонду Бессарабського дворянського депутатського зібрання (Ф. 88), які ілюструють діяльність корпоративної дворянської організації; протоколи проведення чергових та позачергових зібрань бессарабського дворянства, де фіксувалися час і дата їх проведення, склад учасників, детальний перелік обговорюваних питань та прийнятих рішень. Об'ємною репрезентативною групою є діловодна документація, за допомогою якої відображаються щоденні справи депутатського зібрання. У фонді представлена значна кількість документів, що містять відомості про нобілітацію шляхетних мешканців Бессарабії або відмову у визнанні в праві на дворянський статус; чисельні звернення місцевих аристократів про надання їм підтверджувальних документів щодо походження; про включення дворянських родин до родовідної книги бессарабського дворянства [13, 14, 15, 16, 17].

Важливе значення для дослідження мають фонди Бессарабського губернського предводителя дворянства (Ф. 89),

Кишинівсько-Оргєєвського окружного предводителя дворянства (Ф. 309), повітових предводителів дворянства. Серед документів фондів – укази Сенату та постанови дворянського зібрання, рішення про родовідну книгу Бессарабської губернії. Матеріали фондів Канцелярії Бессарабського губернатора (Ф. 2), Бессарабської обласної ради (Ф. 3) [12], Бессарабського губернського статистичного комітету (Ф. 151), Дирекції народних училищ Бессарабської губернії» (Ф. 152), зокрема, офіційне документоване спілкування з адміністративними установами, окремі розпорядження дають змогу відтворити загальну картину напрямів діяльності станової установи краю.

У Російському держаному історичному архіві (РДІА) архівні документи, які відображають процес створення та функціонування Бессарабського дворянського депутатського зібрання, зосереджені у фондах Канцелярії по управлінню Бессарабською областю МВС (Ф. 1308) та Департаменту Герольдії (Ф. 1343).

Певні відомості містяться у фондах Канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора (Ф. 215) та Управління тимчасового Одеського генерал-губернатора (Ф. 5) Державного архіву Одеської області, які характеризують діяльність губернських станових інституцій. У справах містяться циркуляри, укази, рапорти, ордери, вказівки, розпорядження, інструкції стосовно проведення дворянських зборів, листування місцевої адміністрації та органів влади, які допомагають зрозуміти спрямованість внутрішньої політики самодержавства щодо корпоративних інституцій бессарабського дворянства [2, 3].

Досить вагомі документи зберігаються у фондах Комунальної установи Ізмаїльський архів (колишній відділ Одеського обласного державного архіву). Справи з фонду Канцелярії Ізмаїльського градоначальника (Ф. 56) дозволяють простежити історію регіону в

середині XIX ст. [8]. Неабияку цінність являють справи з формулярними списками місцевих дворян, обраних зібранням на державні та станові посади. Вони містять біографічні дані, відомості про сімейний та майновий стан, дають можливість аналізувати зміни у складі та структурі дворянських інституцій краю. З інших матеріалів архіву слід відзначити матеріали фонду Ізмаїльської міської управа (Ф. 2). Справи фонду містять статистичні відомості по Ізмаїльському та Акерманському повітах, в тому числі й кількісні показники щодо станового складу населення; листування зі становими установами губернії [6].

Взаємодія станових інституцій повітового рівня з губернськими висвітлюється за документами фонду № 770 «Акерманський повітовий предводитель дворянства», який містить 90 справ. Це справи про організацію дворянських виборів, листування з Бессарабським губернським предводителем дворянства про надання допомоги місцевим аристократам, організації та проведенню виборів до Державних Дум тощо [9, 10, 11].

Вагоме місце у джерельній базі становлять нормативно-правові акти, які ввійшли до трьох зібрань «Повного зібрання законів Російської імперії» та «Зводу законів Російської імперії». Це маніфести, положення, «уложення», статuti, рескрипти, журнали Комітету та Ради міністрів, іменні укази тощо. Окрім загальнодержавних актів щодо корпоративних установ імперії, в зібранні містяться закони, які мають виключно цілеспрямований характер і стосуються безпосередньо і дворянства Бессарабської губернії [18, 19, 20, 21, 22, 23]. Ними встановлювались норми функціонування дворянських організацій губернії та вимоги, згідно з якими відбувалася організація діловодства в установі.

Важливими і дуже інформативними є опубліковані джерела та матеріали, які поділяються на кілька груп. До першої ми відносимо різноманітні «Адрес-календарі» [1] та «Пам'ятні книжки» Бессарабської губернії, загальнодержавні видання «Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям в Российской Империи», де фіксувались щорічні зміни щодо складу дворянських інституцій губернії. Окрему підгрупу цього комплексу становлять різноманітні списки дворян по губернії та повітах [25]. Наведені дані, безліч прізвищ і посад, дозволяють нам назвати імена тих, хто понад 100 років тому творив історію південноукраїнських земель. Другу групу джерел становлять збірки різноманітної статистичної інформації: статистичні огляди губерній Російської імперії, які були зібрані офіцерами Генерального штабу та хронологічно відносяться до середини XIX ст. та видання губернського статистичного комітету «Огляд Бессарабської губернії».

Окремою, джерельною групою стала різноманітна звітна документація (надрукована окремими брошурами) щодо діяльності станової установи впродовж певного звітного періоду. Це насамперед грошові звіти, які в обов'язковому порядку оприлюднювалися громадсько-державними інституціями [4].

Наступну групу джерел становлять періодичні видання, що виходили в другій половині XIX – на початку XX ст. Про ставлення суспільства до діяльності дворянських установ Бессарабської губернії можемо дізнатися з публікацій місцевих газет, а саме: «Бессарабське життя», «Одеський вісник», «Одеський листок», «Південь». На сторінках видань «Кишинівські єпархіальні відомості», «Записки імператорського товариства сільського господарства Південної Росії», «Праці Бессарабської губернської архівної комісії», як правило друкувались різноманітні статистичні відомості, протоколи засідань

наукових товариств, інформація про дворянські вибори та знакові події з життя провінційного дворянства.

Дослідження історії Бессарабського дворянського депутатського зібрання було б неповним без використання спогадів сучасників, очевидців тогочасних подій (О.М. Крупеньский, Н. В. Лашков). Звичайно, спогади відображають суб'єктивне бачення ситуації, однак, при критично-порівняльному аналізі з іншими свідченнями вони є цікавим «живим» джерелом для всебічного висвітлення проблеми.

Висновок. Таким чином, дослідження історії Бессарабського дворянського депутатського зібрання базується на надзвичайно широкій джерельній базі, основою якої є різноманітні за своїм походженням, ступенем інформативності та змістовим наповненням архівні й опубліковані матеріали.

Література:

1. *Адрес-календарь Бессарабской губернии на 1882 г.* / [Под ред. Б.А. Топиро]. – Кишинев: Издательство редакции областных ведомостей, [1882]. – 324 с.
2. *Державний архів Одеської області, ф. 5. Управління тимчасового Одеського генерал-губернатора (1879–1889), спр. 5. Отчеты о состоянии Херсонской и Бессарабской губерний за 1878 г. и докладные записки Бессарабского губернатора о состоянии губернии за 1879 год (08.07.1879 – 17.12.1879), 178 арк.*
3. *Державний архів Одеської області, ф. 215. Канцелярія Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора (1840–1858), оп.1, спр. 10. По ходатайству областного предводителя дворянства о переименовании спатаря Донича в русский чин (1853), 20 арк.*
4. *Доклады и отчеты дворянского депутатского собрания и губернского предводителя дворянства XXXII очередному*

Бессарабському губернському дворянському собранію. – Кишинев : Типографія Ф.П. Кашевського, 1911. – 146 с.

5. *Казначесва Л.М. Джерела до визчення діяльності волинського дворянського зібрання / Людмила Миколаївна Казначесва // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії [Текст]: зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне: [РДГУ], 2011 – Вип. 21, – с. 635–644*

6. *Комунальна установа «Ізмаїльський архів», ф. 2. Ізмаїльська міська управа (1878–1919), оп.1, спр.83. Список присяжних засадателей по городу Измаилу за 1885 год (13.06.1885 – 14.06.1885), 17 арк.*

7. *Комунальна установа «Ізмаїльський архів», ф. 2 Ізмаїльська міська управа (1878–1919), оп.1, спр. 279. Копии семейных списков и свидетельства об имущественном положении жителей (13.07.1895 – 29.11.1895), 51 арк.*

8. *Комунальна установа «Ізмаїльський архів», ф. 56. Канцелярія Ізмаїльського градоначальника (1828–1856), оп.1, спр. 465. Формулярные и кондуитные списки генералов, штаб и обер-офицеров, находящихся а службе в Бессарабской области (1837–1857), 277 арк.*

9. *Комунальна установа «Ізмаїльський архів», ф. 770. Аккерманський повітовий предводитель дворянства, м. Аккерман (1893 – 1916), оп.1, спр. 1. Циркуляры Бессарабского губернатора за 1894 год (22.09.1893 – 24.12.1894), 60 арк.*

10. *Комунальна установа «Ізмаїльський архів», ф. 770. Аккерманський повітовий предводитель дворянства, м. Аккерман (1893–1916), оп.1, спр. 15. Переписка с Бессарабским губернским предводителем дворянства о выдаче удостоверений, о приеме дворян и оказании им помощи (08.01. – 24.12.1902), 148 арк.*

11. Комунальна установа «Ізмаїльський архів», ф. 770. Аккерманський повітовий предводитель дворянства, м. Аккерман (1893 – 1916), оп. 1, спр. 25. Дело по проведению выборов в государственную Думу (17.01. – 26.01. 1907), 91 арк.

12. Національний архів Республіки Молдова, ф. 3. Бессарабська обласна рада (1818 – 1873), оп. 2, спр. 214. Определение областного совета о правах сословий в Бессарабской области (27.11.1836 – 24.12.1851), 414 арк.

13. Національний архів Республіки Молдова, ф. 88 Бессарабське дворянське депутатське зібрання (1822 – 1917), оп. 1, спр. 9. Переписка депутатского собрания с Бессарабским областным правительством, Бессарабским губернатором и др. на прошения разных дворян разных губерний о причислении их к бессарабскому дворянству (11.12.1816 – 18.12.1904), 337 арк.

14. Національний архів Республіки Молдова, ф. 88. Бессарабське дворянське депутатське зібрання (1822 – 1917), оп. 1, спр. 45. Ходатайства дворян внесенных в родословную книгу бессарабского дворянства о выдаче им свидетельств, удостоверяющих их дворянское звание (15.05.1820 – 18.05.1904), 212 арк.

15. Національний архів Республіки Молдова, ф. 88 Бессарабське дворянське депутатське зібрання (1822–1917), оп. 1, спр. 58. Указ областного правительства об учреждении в Бессарабской области дворянского депутатского собрания (08.02.1822 – 11.01.1824), – 258 арк.

16. Національний архів Республіки Молдова, ф. 88. Бессарабське дворянське депутатське зібрання (1822–1917), оп. 1, спр. 71. Переписка с уездными предводителями дворянства о созыве 25.07.1903 г. чрезвычайного дворянского собрания по вопросам

постройки в г. Кишиневе дворянского пансиона-приюта (02.07. – 20.09.1903), 60 арк.

17. Національний архів Республіки Молдова, ф. 88 Бессарабське дворянське депутатське зібрання (1822–1917), оп. 1, спр. 91. Постановление Бессарабского дворянского депутатского собрания о сборе средств депутатами дворянства на содержание канцелярии Бессарабского дворянского депутатского собрания. (30.11.1823 – 29.04.1824), – 18 арк.

18. О избрании председателя бессарабских судебных палат по выбору дворянства // ПЗЗРІ. Зібрання II. – Т. XXXIII (1858). – № 33304. – 16.06.1858. – С. 759

19. О переименовании Бессарабской области в губернию // ПЗЗРІ. Зібрання II. – Т. XLIII (1873). – № 52721. – 28.10.1873. – С. 370;

20. О предоставлении дворянству Бессарабской области права избирать окружного предводителя дворянства для Бендерского и Аккерманского уездов // ПЗЗРІ. Зібрання II. – Т. XLIV (1869). – № 47128. – 26.05.1869. – С. 512–513

21. Об условии приобретения прав потомственного дворянства и о порядке внесения дворянских родов в родословные книги // ПЗЗРІ. Зібрання III. – Т. XX (1900). – № 18681. – 28.05.1900 – С. 551–552

22. Об усовершенствовании дворянских учреждений и пересмотре законоположений о сих учреждениях // ПЗЗРІ. Зібрання III. – Т. XXII (1902). – № 21641. – 10.06.1902. – С. 595-598

23. Порядок дворянских выборов // Свод законов Российской империи. Законы о состояниях. – СПб. : Русское книжное товарищество «Деятель», 1904. – Кн. I. – Ч. II. – С. 173–347.

24. Привалко Т. В. Джерела демографічної статистики з історії дворянства Лівобережної України (кінець XIX – початок XX століття) / Тетяна

Вікторівна Привалко // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Київ, 2005. – Вип. 12. – С. 43

25. Список лиц, служащих по ведомству Министерства внутренних дел в губерниях, области и градоначальствах, а также высших чинов губерний и областей, не подведомственных Министерства внутренних дел 1905 года (исправлено по 1 мая). – Часть II. – СПб.: Сенатская типография, 1905. – 2 133 с.

26. Сурева Н.В. Джерела з історії дворянства Південної України останньої чверті XVIII – першої чверті XIX століття: дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Наталія Вікторівна Сурева. – Запоріжжя, 2004. – 253 с.

27. Циганенко Л.Ф. Дворянство Півдня України (друга половина XVIII –1917 р.) / Лілія Федорівна Циганенко. – Ізмаїл: СМІЛ, 2009. – 384 с.

28. Шандра В.С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX століття / Валентина Степанівна Шандра. – К.: НАН України. Ін-т історії України, 2005. – 437 с.

References:

1. Adres-kalendar Bessarabskoy gubernii na 1882 g. / [Pod red. B.A. Topiro]. – Kishinev: Izdatelstvo redaktsii oblastnykh vedomostey, [1882]. – 324 s.

2. Derzhavnyj arkhiv Odesjkoji oblasti, f. 5. Upravlinnja tymchasovogho Odesjkogho ghenral-ghubernatora (1879–1889), spr. 5. Otchety o sostoyanii Khersonskoy i Bessarabskoy guberniy za 1878 g. i dokladnye zapiski Bessarabskogo gubernatora o sostoyanii gubernii za 1879 god (08.07.1879 – 17.12.1879), 178 ark.

3. Derzhavnyj arkhiv Odesjkoji oblasti, f. 215. Kanceljarija Novorosijskogho i Bessarabskogho ghenral-ghubernatora (1840–1858), op.1, spr. 10. Po khodataystvu oblastnogo predvoditelya dvoryanstva o pereimenovanii spatarya Donicha v ruskiy chin (1853), 20 ark.

4. Doklady i otchety dvoryanskogo deputatskogo sobraniya i gubernskogo predvoditelya dvoryanstva XXXII ocherednomu Bessarabskomu

gubernskomu dvoryanskomu sobraniyu. – Kishinev: Tipografiya F. P. Kashevskogo, 1911. – 146 s.

5. *Kaznachejeva L.M. Dzherela do vyvchennja dijajnosti volynsjkogho dvorjansjkogho zibrannja / Ljudmyla Mykolajivna Kaznachejeva // Aktualjni problemy vitczyznjanoji ta vsesvitnjoji istoriji [Tekst]: zb. nauk. pr. Rivnen. derzh. ghumanit. un-tu. – Rivne: [RDGhU], 2011 – Vyp. 21, – s. 635–644*

6. *Komunaljna ustanova «Izmajiljskyj arkhiv», f. 2. Izmajiljsjka misjka uprava (1878–1919), op.1, spr.83. Spisok prisyazhnykh zasedateley po gorodu Izmailu za 1885 god (13.06.1885 – 14.06.1885), 17 ark.*

7. *Komunaljna ustanova «Izmajiljskyj arkhiv», f. 2. Izmajiljsjka misjka uprava(1878–1919), op.1, spr. 279. Kopii semeynykh spiskov i svidetelstva ob imushchestvennom polozhenii zhiteley (13.07.1895 – 29.11.1895), 51 ark.*

8. *Komunaljna ustanova «Izmajiljskyj arkhiv», f. 56. Kanceljarija Izmajiljsjkogho ghradonachaljnika (1828–1856), op.1, spr. 465. Formulyarnye i konduitynye spiski generalov, shtab i ober-ofitserov, nakhodyashchikhsya a sluzhbe v Bessarabskoy oblasti (1837–1857), 277 ark.*

9. *Komunaljna ustanova «Izmajiljskyj arkhiv», f. 770. Akkermanskyj povitovyj predvodytelj dvorjanstva, m. Akkerman (1893 – 1916), op.1, spr. 1. Tsirkulyary Bessarabskogo gubernatora za 1894 god (22.09.1893 – 24.12.1894), 60 ark.*

10. *Komunaljna ustanova «Izmajiljskyj arkhiv», f. 770. Akkermanskyj povitovyj predvodytelj dvorjanstva, m. Akkerman (1893–1916), op.1, spr. 15. Perepiska s Bessarabskim gubernskim predvoditelem dvoryanstva o vydache udostovereniy, o prieme dvoryan i okazanii im pomoshchi (08.01. – 24.12.1902), 148 ark.*

11. *Komunaljna ustanova «Izmajiljskyj arkhiv», f. 770. Akkermanskyj povitovyj predvodytelj dvorjanstva, m. Akkerman (1893 – 1916), op.1, spr.*

25. *Delo po provedeniyu vyborov v gosudarstvennuyu Dumu (17.01. – 26.01. 1907), 91 ark.*

12. *Nacionaljnyj arkhiv Respubliki Moldova, f. 3. Bessarabsjka oblasna rada (1818 – 1873), op.2, spr. 214. Opredelenie oblastnogo soveta o pravakh sosloviy v Bessarabskoy oblasti (27.11.1836 – 24.12.1851), 414 ark.*

13. *Nacionaljnyj arkhiv Respubliki Moldova, f. 88 Bessarabsjke dvorjansjke deputatsjke zibrannja(1822 – 1917), op. 1, spr. 9. Perepiska deputatskogo sobraniya s Bessarabskim oblastnym pravitelstvom, Bessarabskim gubernatorom i dr. na prosheniya raznykh dvoryan raznykh guberniy o prichislenii ikh k bessarabskomu dvoryanstvu (11.12.1816 – 18.12.1904), 337 ark.*

14. *Nacionaljnyj arkhiv Respubliki Moldova, f. 88 Bessarabsjke dvorjansjke deputatsjke zibrannja(1822 – 1917), op. 1, spr. 45. Khodataystva dvoryan vnesennykh v rodoslovnuyu knigu bessarabskogo dvoryanstva o vydache im svidetelstv, udostoverayushchikh ikh dvoryanskoe zvanie (15.05.1820 – 18.05.1904), 212 ark.*

15. *(1822–1917), op. 1, spr. 58. Ukaz oblastnogo pravitelstva ob uchrezhdenii v Bessarabskoy oblasti dvoryanskogo deputatskogo sobraniya (08.02.1822 – 11.01.1824), – 258 ark.*

16. *Nacionaljnyj arkhiv Respubliki Moldova, f. 88 Bessarabsjke dvorjansjke deputatsjke zibrannja(1822–1917), op. 1, spr. 71. Perepiska s uezdnyimi predvoditelyami dvoryanstva o sozyve 25.07.1903 g. chrezvychnogo dvoryanskogo sobraniya po voprosam postroyki v g. Kishineve dvoryanskogo pansiona-priyuta (02.07. – 20.09.1903), 60 ark.*

17. *Nacionaljnyj arkhiv Respubliki Moldova, f. 88 Bessarabsjke dvorjansjke deputatsjke zibrannja (1822–1917), op. 1, spr. 91. Postanovlenie Bessarabskogo dvoryanskogo deputatskogo sobraniya o sbore sredstv deputatami dvoryanstva na sodержanie kantselyarii Bessarabskogo*

dvoryanskogo deputatskogo sobraniya. (30.11.1823 – 29.04.1824), – 18 ark.

18. *O izbranii predsedatelya bessarabskikh sudebnykh palat po vyboru dvoryanstva // PZZRI. Zibrannya II. – T. XXXIII (1858). – № 33304. – 16.06.1858. – S. 759*

19. *O pereimenovanii Bessarabskoy oblasti v guberniyu // PZZRI. Zibrannya II. – T. XLIII (1873). – № 52721. – 28.10.1873.– S. 370 ;*

20. *O predostavlenii dvoryanstvu Bessarabskoy oblasti prava izbirat okruzhnogo predvoditelya dvoryanstva dlya Benderskogo i Akkermanskogo uezdov// PZZRI. Zibrannya II. – T. XLIV (1869). – № 47128. – 26.05.1869. – S. 512–513*

21. *Ob uslovii priobreteniya prav potomstvennogo dvoryanstva i o poryadke vneseniya dvoryanskikh rodov v rodoslovnye knigi // PZZRI. Zibrannya III. – T. KhKh (1900). – № 18681. – 28.05.1900 – S. 551–552*

22. *Ob usovershenstvovanii dvoryanskikh uchrezhdeniy i peresmotre zakonopolozheniy o sikh uchrezhdeniyakh // PZZRI. Zibrannya III. – T.XXII (1902). – № 21641. – 10.06.1902. – S. 595-598*

23. *Poryadok dvoryanskikh vyborov // Svod zakonov Rossiyskoy imperii. Zakony o sostoyaniyakh. – SPb.: Russkoe knizhnoe tovarishchestvo «Deyatel», 1904. – Kn. I. – Ch. II. – S. 173–347.*

24. *Pryvalko T.V. Dzherela demografichnoji statystyky z istoriji dvorjanstva Livoberezhnoji Ukrajinny (kinecj KhIKh – pochatok KhKh stolittja) / Tetjana Viktorivna Pryvalko // Specialjni istorychni dyscypliny:pytannnja teoriji ta metodyky. Kyjiv, 2005. – Vyp. 12. – C. 43*

25. *Spisok lits, sluzhashchikh po vedomstvu Ministerstva vnutrennikh del v guberniyakh, oblasti i gradonachalstvakh, a takzhe vysshikh chinov guberniy i oblastey, ne podvedomstvennykh Ministerstva vnutrennikh del 1905 goda (ispravleno po 1 maya). – Chast II. – SPb.: Senatskaya tipografiya, 1905. – 2 133 s.*

26. Sureva N.V. *Dzherela z istoriji dvorjanstva Pivdennoji Ukrajinny ostannjoji chverti XVIII – pershoji chverti XIX stolittja: dys... kand. ist. nauk: 07.00.06 / Natalija Viktorivna Sureva. – Zaporizhzhja, 2004. – 253 s.*

27. Cyghanenko L.F. *Dvorjanstvo Pivdnja Ukrajinny (drugha polovyna XVIII – 1917 r.) / Liliya Fedorivna Cyghanenko. – Izmajil: SMYL, 2009. – 384 s.*

28. Shandra V.S. *Gheneral-ghubernatorstva v Ukrajinny: XIX – pochatok XX stolittja / Valentyna Stepanivna Shandra. – K.: NAN Ukrajinny. In-t istoriji Ukrajinny, 2005. – 437 s.*